

živanja. Pri tome drži da je gubitak Hrvata i Muslimana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (u tisućama) iznosio 178 i 77, ukupno 255 osoba. Od toga »99 tisuća bi iznosio gubitak kvislinga i kolaboracionista nastao u toku rata i nakon rata« (77), pa bi — vjerojatno — taj broj trebalo dijeliti s dva, što znači »da bi gubici vezani za Bleiburg mogli iznositi oko 50 tisuća [...]«, s tim što je iz zemlje izbjeglo (još) 36 tisuća Hrvata i pet tisuća Muslimana« (77).

Istraživanje je V. Žerjavića (kao i ono B. Kočovića) potvrdilo da se, uključujući i nijanse, kao što su Jasenovac i Bleiburg, do najpribližnijih podataka o demografskim i stvarnim ljudskim gubicima u nas u tijeku drugoga svjetskog rata može doći standardnom demografskom metodom. Usprkos tome i sam je autor svjestan da »ekstremisti na jednoj i na drugoj strani neće biti zadovoljni [...] istraživanjem« (79), osobito onim rezultatima koji se odnose na 83.000 stradalih u logoru Jasenovac, među kojima je bilo oko 50.000 Srba, kao i onima koji se odnose na 99.000 stradalih hrvatskih i muslimanskih kvislinga i kolaboracionista u toku rata i nakon njegova završetka, među kojima je bilo oko 70.000 Hrvata odnosno 50.000 Hrvata i Muslimana oko Bleiburga, te uvida da njegovo »izračunavanje broja umorenih Srba u Jasenovcu može izgledati kao izjednačavanje s onima stradalima kod Bleiburga i 'križnog puta' Hrvata i Muslimana, ali to je čista slučajnost, [...] utemeljena na istovjetnoj službenoj dokumentaciji, ali su strukturalne posebnosti sasvim različite« (79).

Napokon, može se očekivati da će se, zahvaljujući ukupnim rezultatima suvremenih demografskih istraživanja, napokon prestati s neumjesnim licitiranjima broja žrtava, čemu bi morala pomoći i najnovija istraživanja stvarnih ljudskih gubitaka 1941.—1945. u nas, osobito ona provedena metodom osobne identifikacije tih gubitaka.

Igor Graovac

LJUBO BOBAN, *Hrvatske granice 1918—1991*, ŠK-HAZU, Zagreb 1992.

U dosad poznatoj povijesti čovječanstva pitanje granica/međa između pojedinih narodnosnih, državnih i drugih zajednica nerijetko je bolno opterećivalo njihove međusobne odnose, pa je pridonosilo čak i izazivanju kraćih ili dugotrajnijih oružanih sukoba. Borbe su se znale pretvarati u krvave ratove koji su se nerijetko proširivali i na one krajeve i ljudske zajednice što u prvome trenutku nisu bili neposredno zainteresirani ni krivi za njih. Često je do sukoba dolazilo i iz drugih razloga, ali se na kraju ipak sve svodilo na težak problem granica.

U nas je, npr., bilo zanimljivo pitanje kome će pripasti Istra, Slovensko primorje i Gorica poslije prvoga, a osobito nakon drugoga svjetskog rata — Italiji ili Jugoslaviji. Postupno se problem sveo na ništa manje važno određivanje državnih međa, pa je poslije 1945. godine predloženo čak šest varijanata

graničnih linija između Italije i Jugoslavije. Rezultat su bila dugotrajnija sporenja, čak i na širem, svjetskom nivou. Stvorena su neka privremena, potom trajnija rješenja koja su konačan izlaz našla u sadržajima poznatih Osimskih sporazuma između dviju susjednih država.

Na području jugoslavenskih zemalja i oko njih, međutim, u posljednjih sedamdesetak godina — koliko su one bile u državnoj cjelini — bilo je niz političkih i drugih nesporazuma pa i oružanih sukoba koji su se ticali utvrđivanja vanjskih i unutrašnjih granica. No, o njima postoji malo povijesne literature utemeljene na znanstvenim pretpostavkama istraživačkog rada. Taj nedostatak studioznijeg pristupa bitno je, uz ostalo, utjecao i na široko, publicističko, a time i pretjerano, nerijetko i suviše politiziranje problema koji je ionako već imao negativne predznake, pa čak i tragične posljedice. Međutim, nedavno se u nas pojavila knjiga, gotovo bi se moglo reći — atlas, koji nastoji unijeti smirujući ton u tu problematiku, barem što se tiče prošlih, povijesnih dana, jer je sadržaj utemeljen gotovo samo na suhoparnoj faktografiji. Knjiga govori o više nego životnim pitanjima koja zadiru u osnove egzistencije svakoga stanovnika bivše SFR Jugoslavije, a sada osobito onih nekoliko stotina tisuća izbjeglica i prognanika iz vlastitih domova. Nažalost, ni ta knjiga mrtvima više ne može pomoći, ali ubuduće može pomoći izbjegavanju niza nesporazuma.

Riječ je o najnovijem djelu Ljube Bobana »Hrvatske granice od 1918. do 1991. godine«, koje su u Zagrebu 1992. (tiskanje je dovršeno u veljači) zajednički objavili naša najveća izdavačka kuća zagrebačka »Školska knjiga« i naša najviše znanstvena i kulturna institucija Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Urednik je dr. F. Mirošević, recenzenti su (sada pokojni) dr. I. Jelić i akademik prof. dr. H. Sirotković, grafički urednik T. Jukić, likovna urednica J. Musić, a kartograf B. Feldbauer. Ta imena ne navodimo bez razloga: svatko od njih snosi znanstvenu i stručnu odgovornost za svoj dio ovoga zamašnog posla, u sadašnjoj snažno politiziranoj atmosferi i ratnoj stvarnosti posebno važnog i odgovornog. Istina, među tim imenima — što zapravo pomalo začuđuje — nema nijednog znanstvenika ili stručnjaka koji bi bio već poznat kao povijesni geograf, nekog imena koje bi se već pojavljivalo u povijesnoj geografiji kao posebnoj pomoćnoj povijesnoj znanosti. Ipak, rezultat je pozitivan, što govori o znanstvenoj i stručnoj osposobljenosti cijele ekipe za tu vrstu posla.

Autor knjige, Ljubo Boban, redoviti je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (i član njezina predsjedništva) te redovni profesor (od 1975.) na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Bio je osnivač i prvi direktor njegova Instituta, sada Zavoda za hrvatsku povijest (od 1971.). Autor je i niza knjiga i studija znanstvenoga i stručnog sadržaja iz povijesti hrvatskoga i ostalih jugoslavenskih naroda u 20. stoljeću. Ukratko: prof. dr. Ljubo Boban jedan je od nekoliko najvidenijih i najuglednijih hrvatskih povjesnika. Svoje golemo znanje i iskustvo sada je uložio u stvaranje — kako je sâm precizirao — atlasa hrvatskih granica od 1918. do 1991. godine, koji je nastao »na zahtjev trenutka u kojemu se nalazimo«. Autor, dalje, konstatira: »To može biti njegova prednost, ali i nedostatak. Prednost je u tome što pruža brzu aktualnu informaciju. Nedostatak može biti u tome što bi, da je nastao u mirnijim vremenima, mogao biti potpuniji, cjelovitiji, bogatiji.« Ta autorova napomena o vlastitu radu bila bi na mjestu kada Boban ne bi bio odavno do-

kazan znanstvenik izrazita istraživačkog nerva, poznat po tome da ne daje ocjene olako, niti ulazi u razmatranje i izlaganje problematike ako je prethodno nije dobro proučio. Ipak, ograda je na mjestu kada se zna kako je politizirana oblast hrvatskih granica i što se sve u vezi s njima u praksi zbivalo i još danas zbiva.

Djelo ima ukupno — samo — 66 stranica, ali gotovo enciklopedijskog formata. Sadrži osam cjelina, s obradom pitanja granica ovih državnih i upravnih tvorevina: Država Slovenaca, Hrvata i Srba, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca — podjela na oblasti 1922. godine, Kraljevina Jugoslavija — podjela na banovine 1929. godine, te ista monarhija — podjela na banovine 1931. godine. Tu su, potom, obrađene granice Banovine Hrvatske, te granice nastale okupacijskom podjelom Jugoslavije 1941. i granice socijalističke Jugoslavije. Edicija ima i adekvatan predgovor, te zaključne napomene i dodatak (izbor iz literature i izvaci iz četiriju ustava). Uz uvodne tekstualne, uglavnom povijesne, sažete osvrtne, u svaku navedenu cjelinu uvršten je i bitan vizualni sadržaj — devet geografskih karata/tabli u boji i tri crno-bijele.

Kada Lj. Boban govori o aktualnom trenutku, misli, naravno, na našu današnju situaciju u kojoj — u trenucima kada više ne postoji SFR Jugoslavija — velikosrpski elementi čak i ratom nastoje ostvariti svoje stare hegemonističke ciljeve u odnosu prema drugim narodima i narodnostima u njihovim državnim i upravnim cjelinama na tlu bivše SFRJ. Autor izričito naglašava: »Nasuprot stalnoj tendenciji da se očuvaju povijesne pokrajine i uglavnom stanje kakvo je bilo u vrijeme stvaranja jugoslavenske države, beogradska je hegemonistička politika uporno nastojala apsorbirati područja koja su do 1918. bila izvan Srbije, anulirati sve posebnosti i od jugoslavenske države stvarno stvoriti Veliku Srbiju.« A što se hrvatskih međa tiče, Boban ističe: »Hrvatske su granice pri raznim teritorijalnim podjelama nakon stvaranja jugoslavenske države po pravilu krojene bez sudjelovanja hrvatskih političkih činilaca. Nametane su voljom beogradske hegemonističke vlasti. Izuzetak je bila Banovina Hrvatska i 1945. godina. No, ni tada granice nisu utvrđene bez određenih prigovora i nezadovoljstava.« Iz Bobanove knjige proizlazi da su ne samo velikosrpski elementi u cjelini već i velikosrpsko društvo koje se oformljavalo od 19. st. do danas, a oličeno osobito u Srpskoj akademiji nauka te u državnim organima SR Srbije i SR Crne Gore napose, podržani i snažnim vojnim potencijalom tzv. Jugoslavenske narodne armije — donedavno jedne od najsnažnijih vojski u Europi — krenuli silom u ostvarenje svoje velikosrpske zamisli. Doduše, ta je zamisao veoma rastezljiv pojam — tj. na velikosrpskoj strani postoji više gledišta o tome dokle bi se imale protezati granice njihove Velike Srbije. Akademik Ljubo Boban kaže da je, po njima, u jednom trenutku Velika Srbija onaj teritorij do kojega su u Hrvatskoj dopirale granice nekadašnjega Osmanlijskog Carstva (turskoga!), u drugome — dokle je »došao srpski opanak«, pa, zatim, dokle se nalaze srpski grobovi. U četvrtome se, pak, momentu ističe — do tamo gdje se nalaze srpski manastiri, a, naravno, tu su i druge, veoma široke mogućnosti, jer postoji i iracionalna maksima — dokle ima Srba! Naravno, to se, za sada, odnosi na Hrvatsku, pa na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju. Jer, iz prakse velikosrpske strukture u prošlosti proizlazi, a ona to sadašnjim ratom osobito potvrđuje, da je po njihovu mišljenju monarhistička

Jugoslavija 1918. god. bila i stvorena te potom u tijeku drugoga svjetskog rata ta ista Jugoslavija u komunističkom duhu i obnovljena samo zato da se pod tim imenom stvori Velika Srbija. No, među odgovornima u Srbiji i danas se govori o granici te Velike Srbije, otprilike, npr. na liniji između Virovitice u unutrašnjosti preko Pakraca i Karlovca do Karlobaga na Jadranskom moru u Hrvatskoj, ali isto tako neki odgovorni srpski političari i parlamentarni zastupnici govore i o »srpskoj Reki«, o »srpskom ostrvu Krku«! Može se, dakle, očekivati i zahtjev za »srpskim Trstom«, itd.!

Najnovija knjiga Ljube Bobana hladan je povijesno-kartografski materijal, s više nego vrućim sadržajima, jasan i pregledan atlas, ali to je, istodobno, i kratak pregled najnovijih rezultata autorovih istraživanja i istraživanja drugih o jugoslavenskoj povijesti od 1918. do 1991. godine. Dakle, riječ je o razdoblju od stvaranja prve jugoslavenske zajedničke državne zajednice (Republike) sa sjedištem u Zagrebu do raspada proširene jugoslavenske državne zajednice (kraljevine) sa sjedištem u Beogradu, do trenutka osamostaljenja, te državno-pravnoga i međunarodnopravnog priznanja Republike Hrvatske i drugih državnih cjelina koje su već i otprije — kao jugoslavenske republike — postojale na tlu bivše SFRJ. Djelo, međutim, nije samo uobičajen znanstveni i stručni doprinos, što se i moglo očekivati od Ljube Bobana, jednoga od vodećih hrvatskih povjesnika, ali i znanstvenika općenito. Sadržaj knjige pruža potreban uvid u povijesne procese ali i u faktografiju iz oblasti povijesne geografije s kartografijom. Zbog toga omogućuje jasno razabiranje biti problema i onim čitateljima koji nemaju šire i dublje znanje o toj problematici. Činjenica jest — u posljednje vrijeme golem je broj ljudi ubijen, a strašna smrt u Hrvatskoj, sada i u Bosni i Hercegovini, kosi i dalje. Jugosrpski agresor i dalje tjera pripadnike hrvatskoga ali i ostalih naroda iz njihovih domova, držeći okupiranom gotovo trećinu Republike Hrvatske, i najveći dio Republike Bosne i Hercegovine, jer želi stvoriti novo granično/činjenično stanje, a potom ga kao srpsko prikazati stranome svijetu. Bobanova knjiga ukazuje na pravno odnosno faktično, te na povijesno odnosno kartografsko hrvatsko-granično stanje od 1918. do 1991. godine. Teško će biti tu ediciju izbjeći sada, kada se o granicama govori s puškom u ruci, a i u budućnosti, kada se o njima bude govorilo smireno i bez strasti. Lj. Boban dao je čitav taj materijal koncizno, sintetički i precizno, upozoravajući kako kartografija može biti sudbonosna, kako ona to danas upravo i jest. Kartografija je, obično, nepoznat ili sasvim nepoznat dio povijesne geografije kao pomoćne povijesne znanosti, a zapravo oslikava krvavu političku i ratnu realnost. Njezinu sudbonosnost osjećamo sada svi mi kao više nego tragičnu stvarnost.

Petar Strčić